

Kurs analýzy dat sociologických výzkumů

Ve dnech 10.–14. IV. 1978 se konal v Učebním středisku ministerstva školství ČSR v Ládví u Prahy kurs *Vybrané přístupy k analýze a interpretaci dat sociologických výzkumů*.

Kurs byl pořádán Československou sociologickou společností, sekci metod a technik (pro velký zájem již podruhé). Byl zaměřen především na praktickou práci sociologa s výzkumnými daty, na jejich statistickou analýzu. Cílem organizátorů bylo ukázat nové metody či metody, které nejsou v sociologické práci našich výzkumníků zcela běžné.

První přednáška byla věnována problematice přípravy dat pro zpracování. H. Jeřábek (ÚFS ČSAV, Praha) seznámil posluchače se základními kroky, úkoly a fázemi v přípravě dat a podal obecný model tohoto procesu. Charakterizoval jej nikoli jako ryze technickou záležitost, ale jako posloupnost rozhodnutí, v nichž se nutně v některých krocích uplatňuje rozhodování sociologické. Obsah přednášky byl zahrnut do skript.

Meritem kursu byla vlastní práce s daty.

Tomuto tématu se věnoval J. Řehák (ÚFS ČSAV, Praha) jednak v úvodním slově k problematice statistické analýzy, především strategie při analýze dat, jednak v obsáhlé přednášce o znaménkových datech, v níž uvedl úlohy, které s jednorozměrnými distribucemi znaménkových dat můžeme formulovat: hypotézu majoritní pravděpodobnosti a asymetrie. Ukázal, jak je možné tyto hypotézy statisticky testovat. Zmínil se o klasickém přístupu (znaménkový test, McNemarův test, chí-kvadrát test dobré shody), který byl pro potřeby účastníků podrobně popsán ve zvláštních skriptech připravených pro seminář. Naznačil také možnosti rozšíření těchto testů na tzv. rozšířená znaménková data a na formulace zajímavých analytických úloh. Hlavně se však soustředil na bayesovský přístup k problematice znaménkových dat. Vysvětlil jeho princip, výhody i potíže praktické aplikace a ukázal metodu praktického využití pro znaménková data (též tato metoda byla popsána ve zvláštních skriptech kursu). Metoda se hodí především pro malé výzkumné soubory, pro situace, kdy je vyjádřen apriorní názor na jednotlivé kvality, a pro sekundární analýzu. Možnosti aplikace znaménkových dat a příslušných úloh byly dokumentovány množstvím příkladů, které se běžně vyskytují ve výzkumné práci.

Metody analýzy znaménkových i rozšířených dat, které J. Řehák uvedl, mají pro sociologickou práci především ten význam, že řeší praktické analytické úlohy každodenní výzkumné praxe, nepředpokládají složité či nereálné modely (jsou to metody neparametrické); obohacují formulaci úloh. Přitom to jsou metody velmi jednoduché, nevyžadující žádné speciální složité výpočty.

Další přednášky věnoval J. Řehák základním statistickým pojmům – variabilitě a asociaci. Ukázal, jak vznikají statistické koeficienty a vysvětlil posluchačům jejich význam. Pozornost věnoval především typu dat, který je snad v sociologii nejčastější – diskretním ordinálním datům. Přesto pro tato data nejsou dostatečně rozšířeny vhodné míry. Analýza ordinálních dat se běžně provádí buď kvantifikací pořadím kategorií, nebo nominální analýzou. Uvedené míry variability (dorvar) a asociace (beta) vyplňují tuto mezeru. Ve cvičení byly fakticky probrány a porovnány míry variability i asociace pro nominální, ordinální i kardinální proměnné.

M. Josífko (IHE, Praha) se ve svých přednáškách zabýval analýzou rozptylu. Vysvětlil základní model a jeho nejběžnější modifikace, probral analýzu rozptylu při jednoduchém a dvojném třídění, s pevnými a nahodilými efekty, testy hypotéz o těchto efektech. Zabýval se též regresním modelem v analýze rozptylu a analýzou kovariance. Uvedl příklady použití těchto metod v praxi. Metoda analýzy rozptylu je v sociologické práci málo rozšířena, přestože tvoří vlastně základ statistické práce. Modely analýzy rozptylu dávají možnost bohatého uplatnění v různých komparativních schématech a v situacích, kdy chceme hledat vlivy nominálních faktorů na číselné proměnné. I pro tuto část přednášek byla k dispozici skripta.

Oba hlavní přednášející zdůraznili nutnost formulace statistického modelu, který by odpovídal sociologické úloze, tj. zajišťoval by, aby statistická hypotéza odpovídala hypotéze sociologické.

Kromě přednášek a seminářů byly organizovány diskuse u kulatého stolu o problematice vyrovňování časových řad, o náplni statistických programů pro potřeby sociologického výzkumu, o úloze sociologie v praxi a jiných metodologických problémech. V těchto diskusích se projevily velký zájem a aktivita všech účastníků. Byly zde formulovány některé závažné momenty sociologické práce a proběhla

výměna názorů mezi sociology, statistiky a programátory, která přispěla k nalezení společného jazyka.

Důležitým kladem kursu byla vysoká úroveň přednášek a dobrá organizace. Významné bylo i to, že účastníci měli k dispozici písemné materiály s popisem probíraných postupů a metod.

Kurs nebyl koncipován do šifky, přednášející se soustředili na několik vybraných témat, která rozebrali do hloubky a vysvětlili podstatu jednotlivých technik, postupů, pojmů i měr.

Metodologická sekce sociologické společnosti tak pokračuje ve své systematické práci zaměřené na prohlubování vědomostí z metodologie. Touto akcí zavedla novou formu své práce, letní školu, která se jednoznačně osvědčila a měla u posluchačů velký úspěch.

Karel Herman

Vědecká a odborná činnost studentů sociologie filozofické fakulty UK

Stalo se již tradicí, že studentům filozofické fakulty je každoročně v dubnu dána možnost změřit své vědecké ambice v soutěži studentské vědecké a odborné činnosti. Rok od roku narůstá nejen počet přihlášených prací, ale též jejich kvalita. Lze s potěšením konstatovat, že se na této akci podílejí také studenti katedry marxisticko-leninské sociologie, kteří v posledních dvou letech obsadili v rámci prací filozofické sekce ta nejčestnější místa.

V letošním roce soutěžili sociologové ve fakultním kole společně s filozofy a ekonomy. Přihlášeno bylo celkem osmnáct prací, z toho ekonomických devět, sociologických sedm a dvě filozofické. Sociologické práce se zabývaly různou tematikou jak z oblasti teorie, tak i z oblasti konkrétního empirického výzkumu. Svědčí to o šíři zájmů studentů a dobré pedagogické práci učitelů katedry, kteří dokážou individualní zájmy nejen pochytit, ale i odborně a společensky funkčně usměrnit. Jednotlivé práce byly zaměřeny takto:

- a) z oblasti teoretické studie I. Bayera, *Marxovo pojetí individualizace člověka a lidské podstaty*; D. Pokorné, *Interpretace Marxovy koncepce odcizení v kontextu ideologického boje*; Bulgana Njamá (z mongolské lidové republiky), *Sociologie v Sovětském svazu ve dvacátých letech*; F. Maliny, *K sociologické problematice pokojné formy revoluce*;
- b) z oblasti empirického výzkumu — studie A. Boháčka a kol., *Proměny světónázorových postojů studentů UK v letech 1970–1976*; A. Surynka a kol., *Metodologický příspěvek k výzkumu volného času vysokoškolačka*; a konečně vítězná práce E. Dančové, A. Miltové, A. Šedivé, V. Stuchlíkové, Z. Rolla (studentů III. ročníku oborů politická ekonomie — sociologie) a J. Faltusové (studentky I. ročníku oborů čeština — angličtina) *Pracovní činnost a komunikace na nákladovém nádraží Praha-Žižkov*.

Tato práce se zabývala problémy sociální komunikace v obtížném pracovním prostředí. Byla zajímavá především neobvyklým interdisciplinárním spojením dvou oborů — sociologie a fonetiky. To se pochopitelně odrazilo i ve specifice zvolených metodologických postupů. Nejnáročnější v tomto směru byla realizace synchronního záznamu průběhu pracovních činností a technologických pokynů zprostředkovaných vysílacím zařízením. Dále studenti zkoumali problémy pracovní motivace, fluktuace, absence a struktury neformálních vztahů. Šetření poukázalo na řadu problémů vznikajících v oblasti sociální komunikace a vyústilo v návrhy na konkrétní praktická opatření.

Kromě účasti v této vědecké soutěži se podílejí studenti katedry marxisticko-leninské sociologie na řešení fakultního úkolu *Společenské vědomí a praxe výstavby rozvinuté socialistické společnosti*. V současné době je do této činnosti zapojeno přes třicet studentů hlavně z II., III. a IV. ročníku.

Dále se studenti katedry zúčastnili významné tematické soutěže k třicátému výročí Února. I v ní měli úspěch. Zvítězila práce Z. Hejduka a V. Forsta, *Výzkum vlivu SSM na formování společenského vědomí učňovské mládeže*.

Na závěr bychom rádi učinili kritickou poznámku. Největším problémem filozofické sekce je značně neorganické spojení tří oborů v jedné soutěži. To pochopitelně ztěžuje, ne-li znemožňuje objektivní hodnocení jednotlivých prací, protože porota je nucena porovnávat prakticky neporovnatelná témata (v letošním roce například filozoficky náročnou kritiku metodologických principů fenomenologie s již uvedeným výzkumem posunovacího pracoviště). Dá se však očekávat, že s dalším růstem zájmu studentů o tuto činnost bude možno v rámci soutěže vyhradit samostatný tematický okruh pro sociologii.

Zdeněk Roll